

ДНЕВНИКЪ ХVII.

Засѣдание на 27 Марта 1879.

Понеже Н. Блаженство Прѣдсѣдателя отсъствувахе по болестъ, то засѣданieto се отвори отъ Подпрѣдсѣдателя, г-на Каравелова въ 11 часа и половина предъ обѣдъ.

Отъ прочитанието списъка на членовѣ на Народното Събрание се узна, че отъ депутатитѣ отсъствувалъ 36, отъ които 13 по отпускъ, а 23 по разни причини.

Пристѣпи се къмъ прочитанъето на XIV-й дневникъ.

Като прѣдсѣдателствующий попита, има ли нѣкой да направи забѣлѣжки врѣхъ прочетений дневникъ.

Негово Високо Преосвященство Доростолскій и Червенскій Григорій поиска, щото вмѣсто „общински свѣти“, както е казано въ дневника, да се тури „смѣсени свѣти“; защото когато расправялъ за управлението на черквата Негово В. Преосвященство споменахъ, че смѣсенитѣ или епархиалнитѣ свѣти сж се били растроили, а не общинскитѣ.

Г. Цанковъ въ отговоръ каза: „Това нѣщо е ново и не ясно за насъ, защото „Временнитѣ правила“ поддържатъ смѣсенитѣ свѣти, а не ги растроиватъ.

Негово В. Преосвященство Григорій въ отвѣтъ на г-на Цанкова се изрази: „Привременнитѣ правила отнематъ материалната частъ отъ вѣдомството на смѣсенитѣ свѣти, а на основание на органическия екзархийски уставъ за духовнитѣ дѣла гласоподаватъ само духовнитѣ лица. Като сж оттеглихъ мирскитѣ членове отъ свѣтитѣ, а на духовнитѣ не се е дало никакво ново направление, пита се, дали сж се уничтожили свѣтитѣ или не, а по слѣдствие на това и органическия уставъ?“

Г-нъ Цанковъ постоянноува, че смѣсенитѣ свѣти не се растроиватъ, отъ Временно правило но се устрояватъ, и за да се прикъснатъ препирнитѣ врѣхъ тоя въпросъ, помоли Негово В. Преосвещенство да се споразумеятъ вѣнъ отъ Камарата.

Слѣдъ това се пристѣпи къмъ дневния редъ. Прочете се дѣлъ VII отъ проекта на устава за „Народното учение“ и членъ 73-й, който гласи:

„Първоначалното учение е задължително за всичкитѣ подданици на Българското Княжество.“

Г. Каравеловъ предложи за по голѣма яснотъ да се прибавятъ на горния членъ думитѣ: „и за двата пола“, като при туй се спомене, че врѣхъ тоя предметъ ще се състави особенъ законъ.

Г. Беронъ искажа желание, щото първоначалното учение да бжде не само задължително, но и безплатно.

Г. П. Генчевъ помоли г. Берона, да опредѣли какъ разумѣва думата безплатно.

Г. Беронъ въ отговоръ каза: „Думата „безплатно“ азъ разбирамъ ето какъ. На селата, които не могатъ сами да си устроятъ училище и да поддържатъ учителъ, при туй не могатъ и да си пращатъ дѣцата другаде, на тѣхъ Правителството да помага, за да си устроятъ училище и поддържатъ учителъ.“

Г. Цанковъ се изрази: „Като се каже, че първоначалното учение е задължително, непременно трѣбва да се каже, че е и безплатно. Кога правителството задължава народа за нѣщо, трѣбва да му покаже и срѣдствата за изпълнението на това задължение. Ако една община не може сама да си устрои училище, правителството трѣбва да ѝ спомогне съ нѣщо.“

Г. Каролевъ помоли г. Цанкова да му обясни, именно въ какво ще помага Правителството, ако една община не е въ състояние да си устрои училище. При туй той прѣложи, щото думата „учение“ да се замѣни съ „образование“, защото съ „първоначално учение“ се разбира само четене, писане и смѣтане, тогасъ когато съ „първоначално образование“ се разумѣва нѣщо повече, — което и по много отговаря на днешния нашъ политически животъ. Освѣнъ туй г. Каролевъ настояваше, щото да се каже въ Конституцията, че особенъ законъ ще се състави за първоначалното образование защото се бои, да не би общинитѣ, като иматъ самоуправление, да не оставятъ да спомога Правителството за улучинението на училищата имъ.

Г. Славейковъ заяви: „Азъ приемамъ вмѣсто „първоначално учение“ да се тури „първоначално образование“ защото не виждамъ голѣма разлика между тѣхъ.“

Съгласенъ съмъ да се състави особенъ законъ за първоначалното образование, като се б я да не би отъ самоуправлението на общинитѣ да произлѣзе нѣкоя вреда за училищата. При туй желая първоначалното образование да бжде задължително и безплатно по това добрѣ да се опредѣли.

Г. Помяновъ каза, азъ съмъ на мнѣние, ако първоначалното образование е задължително, то трѣбва да бжде и безплатно, нищо не може да бжде задължително ако не го улѣсимъ да се изпълнява; при туй азъ мисля що само първоначалното образование може да бжде задължително и безплатно. А висшето не може да бжде нито задължително, нито безплатно. Думата безплатно азъ разбирамъ тѣй. Никой отъ ученицитѣ пѣма да плаща; но общинитѣ ще расхвърлюватъ данѣкъ за съставление на фондове, отъ който ще се поддържатъ училищата.

Г. Каравеловъ отговори: „Азъ мисля, че когато общината ще налага особенъ данѣкъ, то първоначалното образование не ще бжде безплатно, слѣдователно тая дума е излишна.“

Негово В. Преосвященство Григорий се изрази: „И азъ съмъ съгласенъ съ предговорившия г. Каравелова да не се турва „безплатно.“ Но както г. Помяновъ разясни думата безплатно, азъ приемамъ да се тури само въ протоколитѣ и да се вземе въ внимание при съставлението на закона за първоначалното образование.“

Г. К. Цанковъ мисли тоже че думата „безплатно“ е излишна, и предлага члена да се формулира тъй: „Всѣка община е длъжна да има свое училище.“ г. К. Цанковъ вѣрва, че подъ тая форма члена изразява и „задължително“ и „безплатно.“

Г. Беронъ се изрази: „Виждамъ, че предговорившитѣ г да, като съзнаватъ нуждата отъ първоначалното образование за народа ни, желаятъ, щото да бжде то задължително но не всичкитѣ приематъ да бжде безплатно. Вижда се, че се боятъ, да не би, като се каже, че то е безплатно, селянетѣ да не плащатъ данока за училището си. Но отъ това не трѣбва да се боимъ, защото ще имаме особенъ законъ, който ще ги кара да плащатъ. — Моето желание е, щото вредъ въ България, и въ най малкитѣ селца да си иматъ първоначаленъ учителъ, и мисля че и самото правителство ще спомога да се постигне това.“

Г. Гюзелевъ каза, че да се тури „безплатно,“ кога всѣкой селянинъ ще плаща специаленъ данокъ за училищата, то е безмислица.

Г. Цанковъ като пое думата, каза: „Правителството задължава всѣкой единъ да си учи дѣтето, но му показва и срѣдствата. Ний имахме общини, но тѣ неразхвърляхъ данокъ, такъвъ законъ тогава нѣмаше. Но сега всѣкоя община ще разхвърля данокъ и съ него ще посрѣща своитѣ нужди, между които сж и училищата. Като кажемъ, че първоначалното образование е задължително, то всѣка община ще бжде длъжна преди всичко да си устрои училищата, и тогава да посреща другитѣ си нужди, — тогасъ когато ако не се каже, че то е задължително, всяка община ще гледа да удовлетворява другитѣ си нужди, а училищата ще оставя на страна. Думата „безплатно“ и азъ разбирамъ, да не плаща дѣтето, а данокъ да се събира. — Ако би данока, който се събира за училищата, да не достига, за да се поддържа тѣ, тогава Правителството ще помага.“

Г. Каролевъ е съгласенъ съ г. Цанкова, че правителството ще помага въ нѣкои случаи, което ще се опредѣли по особенъ законъ; но не може да се разбѣре, защо да се тури думата „безплатно,“ кога ще се плаща данокъ.

Г. Д. Икономовъ, подъ думата „задължително“, разбира общинитѣ да построяватъ училищата, а подъ думата „безплатно“ — Правителството да плаща на учителитѣ.

Г. Любеновъ каза: „До сега за училищата ни се грижихъ общинитѣ. Сега имаме министерство на просвѣщенieto. Нека оставимъ да опредѣли то, безплатно ли ще бжде или не, първоначалното образование, и ако е безплатно, въ каква смисль.“

Г. Славейковъ се изрази: „обясненията дадени за думата „безплатно,“ сж удовлетворителни; но азъ мисля тя да не се прибави на члена. Като кажемъ „задължително,“ азъ мисля правителството съ нищо да не помага; защото въ противенъ случай всичкитѣ общини ще искатъ да имъ се помага, и тогава образованието ни ще ни стане скъпо и скъпо.“

Чухъ се гласове: „Въпроса е исчерпанъ!“, а други: „Не!“ —

Г. Стояновъ като пое думата, каза: „Г-да тука, чини ми се, препирнитѣ отиватъ за формата, а не за сжщността на работата. Ний искаме да внесемъ въ конституцията си принципъ, който ний не измислюваме. Той е измисленъ отъ ве-

ликитѣ мъдреци, които сж му дали и формата. Той, като се приспособява къмъ всѣкий народъ, ще може и къмъ нашия. Неговата формула е тая: учението е бесплатно и задължително.“ Като внасяме тоя принципъ въ Конституцията си, трѣбва да го приемемъ тѣй, както си е. Но вопроса е, може ли той напълно да се приспособи у насъ, като се взематъ предъ видъ нашитѣ семейни условия. Ний казваме, че първоначалното образование е задължително за всичкитѣ подданици на княжеството, и връхъ това всички сме съгласни. Но ний исваме да прибавимъ и „бесплатно.“ Знаеме, че въ нѣкои градища, като въ Свищовъ, училищата се поддържатъ, като се взематъ пари отъ дѣцата. Но тая система е непрактична, защото много родители едвамъ могатъ да прехранватъ и обличатъ дѣцата си и не сж въ състояние да плащатъ за образованието имъ. Споредъ това дѣцата имъ оставатъ необразовани. За туй азъ прѣдлагамъ да се приеме принципа въ схщата му форма, която сж му дали мъдрецитѣ и която на френски гласи: „l'éducation est obligatoire et gratuite,“ т. е. образованието е задължително и „бесплатно.“

Г. Михайловски мисли, че е тукъ достаточнo да се притури, че дѣтето лично нѣма да плаща, но общината; защото вопроса е, дѣцата да не се исплъждатъ, кога неможатъ да плащатъ. „Ний знаемъ,“ прибави г. Михайловски, „че нашитѣ общини поддържатъ училищата си или отъ доходитѣ на черквитѣ, или еснафски, или отъ плащанье данъкъ въ натура, като въ жито, вълна и пр. Заради това, ако кажемъ, че първоначалното образование е бесплатно, това би било противъ факта. Трѣбва училищата ни да са поддържатъ отъ цѣлитѣ села или общини, а не отъ правителството, защото то има други грижи. Правителството може да улѣснява и спомага, но не трѣбва всичко отъ него да се очаква. Защото Турцитѣ оставяхж само правителството имъ да се грижи за тѣхнитѣ училища, за това тия не можахж да успѣять, — тогасъ когато нашитѣ училища, както и на Гърцитѣ и Арменцитѣ, понеже са поддържахж отъ общинитѣ, успѣхж, сравнително много по вѣче. Но думата ми е само първоначалното образование да се възложи на общинитѣ.“

Преподобний Икономъ Разградскій желае, щото думата „бесплатно“ да не влѣзе въ ушитѣ на народа, и предлага, ако би тя да са тури въ конституцията, да се ограничи само за бѣднитѣ.

Г. Каролевъ въ отговоръ на Светиняму каза, че думитѣ „бесплатно само за бѣднитѣ“ сж съвсѣмъ излишни, защото всѣка община ще бжде длѣжна да си поддържа училището, безъ да взема нѣщо отъ учащитѣ са, но съ приходитѣ, които тя има, или съ даноци, които тя ще разхвърля споредъ състоянието на жителитѣ. А въ отговоръ на г. Михайловски, г. Каролевъ каза че не трѣбва да оставимъ грижата на първоначалнитѣ училища само на общинитѣ, но да оставимъ и правителството да се мѣси въ тѣхъ, за да ги ржководи.

Г. Д-ръ Юрдановъ за избѣгване на преширнитѣ предлага да се прибави на члена, че всѣкой жителъ е длѣженъ да плаща споредъ състоянието си. Когато събранитѣ срѣдства не сж достаточни, то трѣбва правителството да помага, за да могатъ и бѣднитѣ дѣца да са учятъ.

Г. Стойчевъ мисли, че е по добръ да си остане членътъ тѣй, както е, защото е доволно ясенъ. „Като приехме въ конституцията си принципа на децентрализацията,“ прибави той, „трѣбва да оставимъ общинитѣ и въ отношение на

училищата да бъдат самостоятелни. Колкото за сръдствата, азъ мисля, че тѣ лѣсно ще са намиратъ.“

Г. Цанковъ като каза, че настоява да се тури въ члена и „безплатно,“ за което искалъ и причинитѣ, предложи да се тури въпроса на гласоподавнѣе.

Г. Михайловски се изрази: „Вопроса са върти около това, кой ще плаща на учителитѣ. Азъ предлагамъ, щото всѣка община чрѣзъ разхвърляне на данокъ да поддържа училището си. Какъ ще разхвърля тя тоя данокъ, то е нейна работа. Както разхвърля и събира данока за своя говедаръ и подобни, тѣй ще събира и за училището си.“

Г. Грековъ каза: „Въпроса е отъ голѣма важность. Тукъ е основата на напредока на народа ни. У който народъ образованието е задължително, той успѣва. За това нѣма съмнение, че трѣбва и у насъ да бжде то задължително. Но трѣбва да бжде и бесплатно, защото едното безъ другото неможтъ да бждатъ. Какъ можешъ да задължишъ нѣкого да извърши нѣщо, ако му не покажешъ нужнитѣ сръдства? Задължителността са отнася къмъ всички, богати и сиромаси. Ако нѣкой сиромасъ не си праща дѣтето на училището само защото неможти да си плаща, какъвъ аргументъ можешъ да употребяшъ, за да го осждишъ и накажешъ? — За туй при задължително да се тури и бесплатно. Но ако туримъ бесплатно, то не ще каже, че отъ небето ще ни падне златна роса, отъ която да можемъ да устроимъ училищата си. Съ бесплатно се разбира, че учащитѣ са не ще плащатъ нищо, ами общината исцѣло.“

Г. Тумпаровъ подрвърди думитѣ на на г. Грекова, като каза, че бесплатно се отнася само до учащитѣ са.

Г. Кирковъ се изрази: „Азъ се удивлявамъ на разсжденията на г. Грекова, които нѣматъ никаква логика, азъ не виждамъ, като се каже „задължително,“ защо трѣбва да се каже и „безплатно“. „Безплатно“ се съдържа въ „задължително.“ Ний знайме, че нашитѣ общини си поддържахъ училищата, безъ да плащатъ дѣцата.

Г. Начевичъ, като взе думата, каза: „Отъ всичкитѣ станжли разисквания се вижда, че въпроса е отъ голѣма важность. Тоя сѣщия въпросъ има години какъ са рѣшава въ Европа, а още едва ли е рѣшенъ. Азъ предлагамъ en principe да се тури, че учението е задължително и бесплатно за всичкитѣ подданици. Това сѣщото е введено и въ конституциитѣ на Англия и Франция, ако на дѣло и да не е напълно осществено.“

Г. Грековъ каза: „Азъ взехъ думата, за да отговоря на г. Киркова. Нѣма да кажъ, че той говори безъ логика, но ще кажа че той не добръ е разумѣлъ вопроса. Той казва, че „безплатно“ се съдържа въ „задължително.“ Азъ това не разбирамъ. Какъ може нѣкой да ма задължи да направя нѣщо, безъ да ми даде нужнитѣ сръдства? — Нашитѣ общини, дума той, си поддържаха училищата безъ да искатъ пари отъ дѣцата. Но при турското правителство задължителността не бѣ введена. Ний ако искаме да я введемъ, то трѣба учението да е бесплатно. Тѣзи идеи сж свързани една съ друга. Повтарямъ да кажа, че нѣма да имаме аргументъ срещу сиромаса, ако не си праща дѣтето въ училището.

Г. Цанковъ са изрази: „Да вземемъ за примѣръ село отъ 20 къщи. Спо-

рѣдъ закона то ще бѣде длѣжно да си устрои училище, и за поддържанѣето му разхвърля данокъ. По тоя данокъ не е достаточенъ нито да се плаща на учителъ, да се поерѣщатъ други разноски. Въ такъвъ случай правителството непременно ще му дойде на помощъ. Въ това ще състои задължигелността. — А колкото за безплатността, съгласно съ г. Грекова, ще кажа, че то значи отъ дѣцата да не се взема нищо. Въ Свищовъ, кога печнахъ да взематъ отъ дѣцата пари, стана революция между жителитѣ и училищата се разстроихъ. При всичко туй тоя въпросъ е мжчелъ, но, не по теории, а по практика.“

Чухъ се гласове: „въпроса е исчерпенъ, исчерпенъ!“

Г. Каролева. като взе думата, каза: „За такъвъ важенъ въпросъ не трѣбва да се казва тѣй скоро, че е исчерпенъ. Ний за думата „безплатно“ не можемъ да се разберемъ. Тя въ теории е добра, но въ практика — не, както каза и г. Цанковъ. Той дума още, че всѣкой отъ жителитѣ ще плаща данокъ за поддържанѣето на училището. Сега да налагашъ данокъ, и да казвашъ, че учението е безплатно, умѣстно ли е? — Ако се тури въ Конституцията „безплатно, мнозина не ще искатъ да плащатъ.“

Г. Славейковъ се изрази: Трѣбв: вече на това нѣщо да се даде край. Азъ съмъ противъ думата безплатно. Но вѣрвамъ, че тури ли ся тя или не въ конституцията, дѣцата нѣма да плащатъ. По важно е заратъ менъ това, което дума г. Цанковъ че на бѣднитѣ, общини, трѣбва правителството да помага. То не е добро.

Г. Кирковъ помоли Н. Превосходителство г. Лукьянова да даде на събра-нието разяснения като истълкува редакцията на този параграфъ.

Н. Превосходителство г. Лукьяновъ отговори, что общественное учение трѣбва и безплатно. Но този въпросъ зависи отъ министерството на финанцитѣ, и отъ бюджета и че разноскитѣ, които ще ставатъ за помагане на бѣднитѣ общини, ще са дошълватъ отъ общия бюджетъ.

По прѣдложението на Подпрѣдсѣд. г. Каравелова, се чете отново членъ 73-й който гласи: „Първоначалното учение е задължително за всичкитѣ подданици на бѣлгарското княжество.“

Подиръ това се прочете формулата на г. Каролева. Тя гласи тѣй: „Първоначалното образование за всички подданици на Бѣлгарското Княжество и отъ двата пола, споредъ особенъ уставъ за народното просвѣщение.“

Прочетохъ се и формулитѣ на г. Михайловски и Д-ръ Юрдановъ. Формулата на г. Михайловски гласи тѣй: „Първоначалното учение е задължително за всички подданици на Бѣлгарското Княжество за смѣтка на общинитѣ.“ А формулата на г. Д-ра Юрданова гласи така: „Първоначалното учение е задължително и безплатно за всичкитѣ подданици на Бѣлгарското Княжество, но всѣкий единъ жителъ, ималъ или не дѣца да плаща по нѣщо, споредъ единъ законъ нареденъ за това. По тоя начинъ да можтъ да се учатъ и сиромаситѣ.“

Най-напредъ са тури на гласоподаванѣе члена както е въ устава. Г. квесторъ Андр. Стояновъ каза, че той се отхвърля по вишегласие. Но понеже нѣкои отъ г-да депутатитѣ изразихъ съмнѣние врѣхъ вишегласието, то г. Подпрѣдсѣдатель г. Каравеловъ предложи на г. квестора, отново да преброи гласовѣтѣ.

Г. Квесторъ Стояновъ възрази, че съ това г. Подпрѣсѣдателъ втори пѣтъ нарушава правата му, и иска щото за гласоподаванията да стане особенъ законъ.

Г. Подпрѣд. г. Каравеловъ му отговори, че тая забѣлѣжка му е направилъ на основание на рѣшенията, станѣли въ събранието, споредъ които, щомъ трима души изразятъ съмнѣние врѣхъ гласоподаванията, тѣ трѣбва да се повторятъ.

Като се турихъ формулитѣ на г. Михайловски и Каролевъ на гласоподаване, отхвърлихъ се по вишегласие.

73-й членъ, отново туренъ на гласоподаване, съ прибавката „и бесплатно“, се прие по вишегласие.

Слѣдъ това засѣданieto се прекъсна на 15 минути. Като се отвори отново, Подпрѣд. г. Каравеловъ прѣдложи на Събранието да рѣши веднѣжъ за всѣкогашъ вопроса относително до гласоподаванията, когато се породи съмнѣние за правилността имъ.

Г. Михайловски мисли, че би било по добрѣ при гласоподаванията да ставатъ депутатитѣ на крака; защото тѣй по лѣсно бихъ се прочитали.

Г. Грековъ предложи, прѣдсѣдателя да има право да обявява, кога трѣбва да се повѣрватъ гласоподаванията, защото така било и въ другитѣ парламенти.

Като се тури предложението на г. Грекова на гласоподаване, прие се по вишегласие.

Прочете се отдѣлъ VIII „за свободата на печата“ и чл- 74-й, който гласи: „Печатътъ е свободенъ, но който злоупотрѣби тая свобода, ще отговаря, споредъ особенъ за това законъ.“

Г. Д-ръ Странски се изрази: „Въ члена 74-й е казано, че всѣкой, който злоупотрѣби свободата на печата, ще отговаря, споредъ особенъ за това законъ. Но това е не ясно и е еластично. Отъ всичко прието до сега въ нашата конституция се вижда, че въ нея ще вее духъ не консервативенъ, но духъ либераленъ. За това прѣдлагамъ да са даде на печата по голѣма свобода“. Слѣдъ туй г. Странски прочете една своя формула врѣхъ тоя членъ, подписана отъ десетъ души, която гласи:

Печатътъ е свободенъ; никаква цензура не се допуца, сѣщо и никакъвъ залогъ не се иска отъ писателетѣ, издателитѣ и печатаритѣ. Когато е писателтъ познатъ и живѣе въ княжеството, издателтъ, печатаритѣ и раздавачтъ нѣма да се преслѣдватъ.“

Г. Цанковъ каза: „И азъ съмъ противъ члена 74-й, защото чрѣзъ него не се полага отъ Народното Събрание въ конституцията единъ принципъ за печата. Особенъ законъ ще се направи, но въ друго Народно Събрание А до тогасъ какъ ще бѣде, ний не знаеме. За злоупотрѣбление може и най доброто нѣщо да се вземе. Азъ приемамъ прѣдложението на г-на Странски, ако и да не съмъ го подписалъ.“

Г. Поменовъ, като взе думата каза: „Азъ искамъ да одобря предложението на г-на Странски, и съмъ противъ проекта. Излизамъ срѣщу думата „злоупотрѣби“, защото тя нѣма никакво техническо юридическо значение и е еластична. Поддържамъ да не се приема цензура, защото щомъ я има, печата не ще бѣде свободенъ. Често цензуритѣ си присвояватъ права внѣ отъ границата. Колкото за залога азъ не съмъ особено противъ него. Ако се приеме и азъ го приемамъ; но

не вѣрвамъ, че особено полезно ще ни бѣде вземаняето му. Като даваме тая свобода на печата, разбира се, че всѣко престѣпление противъ печата ще се наказва.“

Като се турихъ члена 74, като е проекта, и формулата на г-на Странски на гласоподаване, члена се отхвърли по вишегласие, а формулата биде приета.

Чете се члена 75-й и се прие едногласно съ прибавка на думата „по закона“.

Високопреосвещенний Мелетий предложи да се тури слѣдъ 74 й членъ новъ членъ, който да гласи така:

„Сочинения отъ духовно и догматическо содержание, Св. Писание и Богослужебнитѣ книги само съ предварително удобрение на Св. Синодъ можтъ да се печататъ и распространяватъ“.

Това прѣдложение бѣ подписано отъ 10 души. Въ негова защита Високопреосвещенний Мелетий каза: „Православната Християнска вѣра ни е освободила, отхранила и ще ни отхранва. Свободата е хубаво нѣщо, но тя се злоупотрѣблява. Много злини ставатъ въ нейно име. Хората злоупотрѣбляватъ вѣрата. Черквата има право да разглежда храната, която трѣбва да даде на чадата си. То е отъ намги вѣрка така. За това събори сѣ ставали. Зариди туй азъ прѣдлагамъ, особенъ членъ да се введе въ конституцията ни“.

Г. Цанковъ приема да стане това, но да се прибави, че ще се преглеждатъ отъ Св. Синодъ само книгитѣ, назначени за православнитѣ училища и черкви, и вкичко това да стане въ протокола а не въ конституцията.

Г. Михайловски каза: „Г-нь Цанковъ се изрази, че духовнитѣ книги, които се употрѣбляватъ въ православнитѣ черкви и училища, трѣбва да се преглеждатъ отъ Св. Синодъ, но има и духовни книги издадени отъ католици и протестанти на български, както Ветхий и Новий Заветъ, — тѣхъ можемъ ли да запретимъ въ държавата? — Освенъ това, ако кажемъ, че духовенството само ще има право да издава духовни книги, като катехизисъ, черковна история и др., за черквитѣ и училищата. това не ще ли се обърни на монополъ?“

Високопреосвещенний Григорий, като взе думата каза: „Тукъ подъ думата духовни съчинения се разбиратъ само догматически. Азъ благодаря на г. Цанковъ, че поддържа тая формула, но се чуда какъ г. Михайловски се съгласява, щото догматическитѣ книги да се цензуруватъ отъ Св. Синодъ а катехизиса да не са цензурува. Азъ мисля, че катехизиса е основа на вѣрата. Ний духовнитѣ не щемъ да имаме монополъ, но желаемъ да не ставатъ злоупотрѣбления. Катехизиса и другитѣ подобни книги сѣ основа на вѣрата и трѣбва да се разглеждатъ отъ Св. Синодъ. Ний говоримъ само за православната вѣра, и не мѣсимъ кателическата и протестанската. Въпроса е за книгитѣ, които се употрѣбляватъ за изучаванieto на православната вѣра. За това моля Народното Събрание да рѣши тоя въпросъ тѣй, щото да не ставатъ въ бѣдуше злоупотрѣбления съ тия книги, които се отнасятъ до нашата вѣра“.

Високопреосвещенний Мелетий за допълнение прибави, че Св. Писание монополъ не може да стане, и че черквата иска да запази своитѣ права, за да не ставатъ злоупотрѣбления съ духовнитѣ книги.

Г. Генчевъ е съгласенъ, че книгитѣ на Свещеното писание, богослужебнитѣ книги, както и учебницитѣ по закона Божий, да се преглеждатъ отъ Св.

Синодъ; по думата: „съчинения отъ догматическо съдържание“ е обширна и неопредѣлена споредъ него и пита, не може ли да се изрази по точно.

Високопреосвещенний Григорий помоли г-на Генчева да покаже, съ коя дума и какъ да се опредѣли?

Г. Подирѣдсѣдателъ Каравеловъ мисли, че това е наистина много обширно, че думата догматически е неопредѣлена. Койго прѣдлага пѣткой законъ е обзаванъ да покаже неговата полѣзностъ. Азъ зная че много може да се говори противъ цензурата и нищо не може да се каже за нейната полѣзностъ.

Високопреосвещенний Григорий отговори че отъ 1,900 години насамъ не се е могло да се избере друга дума, та неговата ли смиренностъ ще иска да я промѣни?

Г. Генчевъ предложи да се назоватъ тия книги по закона Божий символически.

Г. Цанковъ настоява, щото всичкитѣ книги отъ духовно съдържание, които сж назначени за черквитѣ и училищата, трѣбва да се преглеждатъ отъ Св. Синодъ.

Г. К. Цанковъ се изрази така: „Азъ мисля че съчинителитѣ на проекта сж били толкова православни колкото и .ий, а пѣкъ не сж вмѣстили въ него подобенъ членъ. За туй предлагамъ и азъ да се тури той само въ регламента за черквата, но не въ конституцията или протокола“.

Г. Подирѣдс. Каравеловъ отново забѣлѣжи че когато се казва догматически и до физиката.

Високопреосвещенний Григорий помоли г-на Каравелова да опредѣли значението на думата „догматически съчинения.“

Г. Каравеловъ отговори: „Който предлага въпросъ той трѣбва да дава и нужнитѣ за него разяснения; заради това азъ Ви моля, Вий да разяснитѣ, какво разбирате съ думата „догматически съчинения“.

Високопреосвещенний Григорий каза: „Азъ мисля, че били съчиненията духовно юридически като на пр. кормчето или догматически като катехизиса, единъ мирянинъ нѣма право да ги печата безъ разрѣшението на Св. Синодъ.“

Г. Каравеловъ, Азъ мож да покажа на съчинения, който сж се заурешавали тамъ, гдѣто има цензура, само защото сж писани отъ светски хора.

Високопреосвещенний Григорий помоли г-на Каравелова да му покаже некои руски съчинения отъ догматическо съдържание, печатани безъ волята на Св. Синодъ.

Г. Каравеловъ каза, че гдѣто има цензура, тамъ атеизмътъ се распростира, и тамъ ставатъ революции, а тамъ, гдѣто нѣма цензура, хората са повече религиозни. Азъ това можа да ви докажа, че цензурата бѣше единъ отъ най главнитѣ факторе, които произветоха французската революция.

Високопреосвещенний Григорий се изрази: Въ нашето Евангелие е казано, че на текста му не може да са прибави или отнеме ни една запетая, ни една нота, защо са развали основата на вѣрата. За туй азъ поддържамъ формулата. Но мисля да се държи контролъ само за книгитѣ, които служатъ за изучаването на нашата православна вѣра, а не и на другитѣ вѣроисповѣдания, — за да се избѣгватъ погрѣшкитѣ, които можтъ да вредятъ Православието“.

Г. Каравеловъ каза, че колкото за черковнитѣ и духовнитѣ книги, които са употребяватъ въ училищата, той е напълно съгласенъ съ Високопреосвещенний Григорий, но колкото за научнитѣ книги, или за какви да сж вънъ отъ черковитѣ и училищата, никакъ не се съгласява, защото печата е свободенъ, и ако се иска да се введе новъ законъ, който да го ограничи, трѣбва прѣдварително да се докаже, че той ще бжде полезенъ.

Г. Поменовъ забѣлежи, че въпроса е станълъ вѣчъ ясенъ. Тѣхно Високопреосвещенство сж съгласни да се държи контролъ само за книгитѣ назначени за черквитѣ и училищата. Но и азъ мисля, прибави г. Поменовъ, че трѣба това да се mine само въ протокола.

Г. Каравеловъ отговори на г. Поменова, че не е чель съ внимание формулата на тѣхно високопреосвещенство. Въ нея е казано, че всякитѣ духовни съчинения трѣбва да се преглеждатъ отъ Св. Синодъ.

Високопреосвещенний Мелетий възрази: „Азъ незнамъ какъ г. Каравеловъ мисли, че съ контролиранieto на духовнитѣ книги са ограничава свободата на печата. Дали Св. Синодъ въ Руссия пречи на печата и Русситѣ нѣматъ достаточна богословски книги. Сжщо може да се каже и за Гръцкия Св. Синодъ.

Високопреосвещенний Григорий изрази: Дали трѣбва „книгитѣ или статийтѣ отъ историческо и догматическо съдържание да се преглеждатъ отъ Св. Синодъ или не, това азъ не искамъ да разглѣждамъ. Ний се радваме, че въ конституцията се тури свобода на вѣрата. Кога се говоряше за прозелитизма, ний не обърнахме внимание, защото знаемъ себе си и народа. Но въпроса е ако излѣзе нѣкой да пише противъ Исуса или вѣрата тѣй не добръ, както се е писало, то нѣма ли Св. Синодъ право да му преглежда съчиненията? И тѣй азъ настоявамъ да се mine това въ протокола, за да се вземе во внимание при съставлението на законитѣ“.

Г. Цанковъ отново поддържа мнѣнието си, че духовнитѣ книги, които сж назначени за черквитѣ и училищата трѣбва да се преглеждатъ отъ Св. Синодъ, но другитѣ не.

Високопреосвещенний Мелетий възрази, че много книги се печалтъ за училищата, и са четжтъ вънъ. Освѣнъ туй нѣкой учители може да видятъ учебника въ нѣкое отношение краткъ и назначава друго съчинение, което е назначено за учебникъ за допълнение. Подобни съчинения много могатъ да носятъ богословни надписи.

Г. Беронъ като взе думата, каза: „азъ мисля че двата артикула, които приехме за печата, рѣшаватъ третиятъ. 75 ѳ членъ гласи:“ престжжления по дѣлата на печата са сжжтъ въ общитѣ сждебни учреждения. „А кои сж тия престжжления? Тѣ сж седюкциитѣ или съблазненията, клеветитѣ и проч. На двата приети члена като се приложи, че книгитѣ отъ духовно съдържание за черквитѣ и училищата ще се преглеждатъ отъ Св. Синодъ, въпроса се исчерпва“.

Г. Подирѣде. Икономовъ попита тѣхно Високопреосвещенство, дали постоянствуватъ връхъ своето прѣдложение, или ще приематъ измѣнението на г. Цанкова.

Високопреосвещенний Мелетий отговори, че ако да бѣ въпроса за друго — да, но като е за вѣрата — не.

Като са тури формулата на Тѣхно Високопреосвещенство на гласоподаване, отхвърли са по вишегласие.

Г. Подирѣдсѣдателя Икономовъ попита г-на Цанкова дали постоянствува връхъ своето прѣдложение.

Г. Цанковъ отговори: „ако се съгласятъ Тѣхно Високопреосвещенство да се введе моята поправка въ формулата имъ, азъ съмъ съгласенъ да се тури на гласоподаване.“

Чете са дѣлъ IX „за свободата на събранието и членъ 76-й който са прие едногласно.

Г. Д-ръ Молловъ предлага да се прибави слѣдъ 76-й членъ слѣдующай: „Българскитѣ граждани иматъ право да съставляватъ дружества; това право не подлежи на никакви прѣдварителни разрѣшения“.

Г. Стоиловъ попита, какво се разбира подъ думата „дружества“.

Г. Молловъ отговори, че разбира подъ думата „дружества“ ассоциаций, като читалища, научни и земеделѣчески, търговски и под. дружества, които не принасятъ никаква вреда нито на държавата, нито на общественния порядокъ, и че такви дружества Българитѣ сж съставлявали, и въ турско време, и желая да остане това право на гражданетѣ въ конституцията.

Г. Михайловски желае, щото финансовитѣ и промишленитѣ дружества да се отварятъ слѣдъ прѣдварително рѣшение, за да не би нѣкой да отвори банка или нѣщо подобно и да опронасти иманъето на хората.

Г. Д-ръ Молловъ изяви, че нѣма нищо противъ това.

Г. Стоиловъ попита, дали и политическитѣ дружества подпадатъ подъ категорията на тия, които са спомѣнватъ въ формулата.

Г. Д-ръ Молловъ отговори: „азъ пакъ повтарямъ, че дружествата, които сж противъ интереситѣ на държавата и общественния порядокъ, се исключаватъ, и тѣ ще се преслѣдватъ по закона“.

Г. Казанакли предлага, щото всѣко дружество, преди да се отвори, да си представи устава на одобрение отъ министерството; защото можтъ много дружества да събератъ пари отъ жителитѣ, и сѣтне да ги злоупотрѣбятъ.

Г. П. Генчевъ отговори, че ако би такива дружества да се явжтъ, властта ще ги пристѣдва и наказва.

Г. Д-ръ Молловъ въ отговоръ на г. Казанакли каза, че ако би да се иска прѣдварително потвърждение на устава, значи да се ограничава свободата на дружествата. Това може да се приеме само за финансовитѣ и промишленитѣ, но не и за всичкитѣ.

Г. К. Цанковъ забѣлѣжи, че свободата, която съдържа предлагания членъ, е сжщата, която е исказана и въ 77-ий членъ; споредъ това намира по нататѣшнитѣ разисквания за излишни.

Като се тури формулата на г. Д-ръ Моллова на гласоподаване, прие се по вишегласие.

Чете са дѣлъ X за „Право за подавания прошения“ и чл. 77-й който гласи:

„Всѣкой житель на България може да подава прошения до надлъжнитѣ власти, но само отъ своето име; прошения можѣтъ да се подаватъ такожде „отъ учреждения и общества, припознати отъ правителството за работи, които по закона влѣзватъ въ кръга на тѣхната дѣятелностъ.

Г. Д-ръ Молловъ предложи тоя членъ да се промѣни така :

„Всѣкой български подданикъ има право да подава на общественитѣ власти прошения, подписани отъ едно или много лица (колективно). Учреждения, установени по закона, иматъ право да подаватъ прошения чрезъ своитѣ прѣдставители.

Като се тури тая формула на г. Д-ра Моллова на гласоподавание, прие се по вишегласие.

Чете се глава XIII. За народното прѣдставителство и членъ 78-ий, който гласи :

„Прѣдставителството на България се заключава въ Народното Събрание, което бива :

1. Обикновенно.
2. Велико.

Прочете се формулата, подписана отъ 13 души, въ която се прѣдлага да се промени 87-й както слѣдува :

„Народното прѣдставителство на княжеството състои отъ едно народно събрание и отъ сенатъ“.

Г. Т. Икономовъ прочете отъ трибуната слѣдующата рѣчь :

Почитаемо Събрание!

Като съмъ единъ отъ тѣзи, които сж подписали предложението за двѣ камари у нашето отечество, азъ считамъ за нужно да обясня причинитѣ, които сж накарали да искамъ наредъ съ камарата на Народното Събрание и една втора камара, нарѣчена у мене сенатъ, но която може да носи и друго име, ако това се види за нужно.

Господа! Народното Събрание изражава народнитѣ желаня, и прѣдставлява народнитѣ интереси въ дѣлото на законодателството.

Но народнитѣ желаня и народнитѣ интереси сами по себе сж твърдѣ общо и неопредѣлено нѣщо. Дори и тогава, когато голѣмото болшинство отъ Събранието е съгласно въ принципъ върху едно нѣщо, върху една нужда, върху единъ законъ, дори и тогава има твърдѣ голѣма разлика въ мнѣнията колкото до подробноститѣ и приложението на рѣшений законъ. Сѣки отъ насъ напр. се съгласи въ принципъ върху новото административно раздѣление на Княжеството и сѣки прие, че съкращение въ окрузитѣ и въ разноситѣ на управлението трѣба да станжтъ; иж щомъ дойде работата до приложението на приетото рѣшение, разногласията тозъ часъ се появихж съ голѣма сила и поченяха да поставятъ затруднения на закона, на дѣлото. Тѣй ще бжде съ сѣки законъ приетъ въ принципъ, той ще посрѣща съпротивление въ подробното и точното свое изражение въ правилата и постановленията на събранието отъ самитѣ тези людие, които сж приели началото. А разногласията лесно можѣтъ докара Народното Събрание до постановления, които не сж вече чистъ народенъ интересъ.

При съществуването на втора камара, на Сенатъ, таквози отстранение въ

истълкованието на народнитѣ желание и интереси ще бжде по малко възможно, защото съ работата ще се займатъ и други люде, които се водятъ отъ други съображения, иматъ други възгледи и работитѣ и за това намиратъ са въ положение не само да съратъ уклонението, нъ и да исправятъ, ако ги слушатъ, онова, което е затъмнено въ рѣшенията на Народното Събрание.

Народната воля, както се изражава въ законитѣ, трѣба да бжде твърда и постоянна, защото и законитѣ трѣба да бждатъ яки и опрѣдѣлени, а не дѣло на капризъ на минутата. А за да бждатъ законитѣ слѣствие на дълбоко уяснени причини и цѣли, тий трѣба да бждатъ плодъ на здраво обмисление и всестранно разглѣждане. Нъ пита се, възможно ли е таквози разглѣждане, когато то ще става само на едно мѣсто, когато ще разглѣждатъ само онези, които въплощаватъ въ себе си неуясненитѣ, или усненитѣ само отъ е на страна желаниа на народа и гледатъ на работитѣ по сщий начинъ, както и массата? Ако за блѣсване на каква да е истина е потребна противоположностъ въ мнѣнията, за дѣлото на законитѣ това е още погрѣбно. Тая погрѣбностъ много добръ се въспалява отъ Сената.

Господа!

Избиранieto на прѣдставителитѣ за народното събрание сѣкога става при извѣстно настроение на обществото. По тая причина Събранието сѣкога ще бжде наклонно да удовлетворява повечето таквизи искания, нужди и интереси, които иматъ временно значение. Това сѣкоги ще придава на законитѣ времененъ характеръ и ще влѣче стремления за постоянни измѣнения; ако съ второ разглѣждане отъ други хора, съ други тенденции, съ повече устоянъ умъ, не са придаде на тези закони по голѣма общностъ, по дълга трайностъ.

Послѣ обсъжданието въ Сената, който ще бжде съставенъ по другъ начинъ и туренъ въ други условия, постановяванитѣ закони ще получаватъ несравнено по голѣмо съвършенство, по голѣма правитностъ, повече послѣдователностъ и крѣпкостъ, т. е. тие ще излазятъ таквизи, каквито трѣбва да бждатъ законитѣ по дѣлата на политиката, икономията, народното образование, конституционното устройство и пр. и пр.

Нъ това еж общи съображения за необходимостта на двѣ камари въобще. Ако прѣминемъ отъ общоститѣ къмъ положението и нуждитѣ на нашия народъ въ сегашното време и земемъ въ внимание степента на неговото развитие и подготвяне за парламентаренъ животъ, тая необходимостъ за двѣ камари става още по очевидна.

Не трѣбва да криме отъ себеси, че элементитѣ за устрояване и закрѣпване у насъ сж твърдѣ малко и, че по въспитанието си ний повече сме пригответи да разваляме, отъ колкото да съзиждаме. А на това като се притуритъ отъ една страна слабата умственна подпорка на силки онези отъ насъ, които могатъ да бждатъ членове на бждящитѣ наши народни събрация, а отъ друга страна необмисленното увлѣчение подиръ сѣка нова идея, то най очевидно става, че таквози народно събрание не ще остане вънъ отъ увлѣченията, далеко отъ прибрзанитѣ и едностранчиги рѣшения въ дѣлото на узаконенията по различнитѣ части на управлението.

При постановлението, че бждщитѣ народни събрания трѣбва да състоятъ отъ прѣдставители избрани отъ народа, ний можемъ да бждемъ увѣрени, че болшинството на Събранието ще съставляватъ отъ една страна млади и ревностни момци, а отъ друга самодоволни граждани отъ еснафитѣ, че тъй съставеното събрание никога не ще бжде чуждо за увлеченията. Ревностнитѣ ще тласкатъ много на далечъ, а другитѣ ще ги послѣдватъ по незнание или добродушие, и въ встиранието на много закони ще са допусти, безъ сенатъ, таквази по спѣшностъ, която въ сѣки вслучай гибелно ще дѣйствува върху държавний порядъкъ въ страната.

Ако таквизи закони се приематъ отъ Княза, тѣ ще имагъ не траенъ характеръ и ще ослабватъ и подкопаватъ авторитета на закона въобще; ако ли не се приематъ и се отблъснатъ отъ Княза, стълкновенията мѣжду двѣтѣ власти ще бждѣтъ неизбѣжни и ослабването на една отъ тѣхъ ще дойде отъ само себе си.

Равновѣснето мѣжду двѣтѣ власти — Законодателната и изпълнителната — ще са наруши а страната ще са подвѣргне на потрясения, отъ които ще пострада и самого народно благосъстояние. И да се предположи, че до потрясение не ще са дойде, което е малко вѣроятно при нашата упоритостъ, общественый порядъкъ се ще има да търпи отъ това, защото несъгласията между камарата и Княза ще влияятъ надъ цѣлата администрация и ще расклацатъ общественый порядъкъ. Промѣненията на министерствата и на чиновницитѣ ще бждѣтъ тогава нескончаеми и изпълнението на законитѣ до висока степенъ ослабено.

Сществованието на сенатъ, споредъ мене, би устранило всичко това. Настанени въ сената умни, благонамѣрени и честни людие, тий ще осждатъ законопроектитѣ както на народното събрание тъй и на правителството съ по голѣмо хладнокрвие, ще показватъ правото и основателното въ тѣхъ, ще приематъ доброто и ще отхвърлятъ онова, което може да бжде вредно или несвоеврѣменно за нашето отечество. Поправленията, заблѣжкитѣ и измѣненията на сената въ законопроектитѣ на народното събрание могатъ да се приематъ отъ послѣдното и стълкновенията да са избѣгнатъ. Нъ и да не са приематъ тези измѣнения отъ събранието и закона се отблъсне за една сессия, причинитѣ за спрѣкване между законодателната и изпълнителната власть се избѣгватъ и отечеството избѣгва министерската криза, която сѣкоги разлюлѣва до нѣкадѣ общественый редъ.

Спрѣкванията между двѣтѣ власти може да са избѣгне у насъ и по другъ единъ начинъ, нъ азъ не зная до колко е той практиченъ за нашага страна. Този начинъ е да се отнеме отъ Народното Събрание инициативата за прѣдлагание законопроекти. Само като не ще прѣдлага закони, а ще обсжда само онѣзи, които Княза му подложи, Народното Събрание много по рѣдко ще има случай да влазя въ спрѣквания съ изпълнителната власть. Нъ азъ незная да ли ще бжде полезно за страната, щото нашето народно събрание да нѣма право да прѣдлага отъ себе си закони по онѣзи части отъ народнитѣ нужди, на които правителството, нарочито или не, не ще да обърне внимание. За мене е по доста да приемемъ сената, нежели да са рѣшимъ да отнемемъ отъ събранието една отъ сщественитѣ негови функций.

Сената, г-да ние нуженъ, защото само той ще може да поправи и регулира изражението на народнитѣ желаня, които се искаватъ прѣзъ Народното Събра-

ние. Ако искаме нашето правителство да бжде закрепено и сграната ни спокойна въ първитѣ години, въ годинитѣ когато всичкитѣ наши усилия трѣба да бждатъ устремени къмъ заякчение на политическата наша самостоятелностъ и къмъ достижение на друга по висока и общенародна цѣль, къмъ съединението на нашия народъ въ едно цѣло, безъ да бждемъ отъ друга страна играчка на едно неограничено самовластие, — ний трѣба да приемемъ за тези години сената и да избавимъ страната си отъ вътрешни колебания, за да стжимъ здраво тамъ, дето народната полза иска отъ насъ повече единство повече съгласие, повече дѣятелностъ и усилия. Прѣдлагамъ това не отъ желание да усиламъ изпълнителната власть; прѣдлагамъ го защото го намирамъ по полезно за днешното положение на народа ни. Ако положението ни като народъ и държава, господа, бѣше колко годѣ по осигурено отъвнѣ та, че и отъжтрѣ, азъ бихъ ви прѣдложилъ друго нѣщо, което е по съгласно съ моитѣ слаби убѣждения. Нѣ при сегашнитѣ трудни обстоятелства, азъ оставамъ настрана личнитѣ чувства и желанья и не слушамъ освѣтъ ползата на отечеството, разбира се до колкото азъ я разумѣвамъ.

Ако казаното до тука не е доста да ви увѣри въ необходимостта да имаме двѣ камари, азъ ще ви помоля да земете прѣдъ очи и примѣра и опита на другитѣ народи. На сѣкадѣ, господа, дѣто има конституционно управлени, било то республиканско или монархическо ограничено, на сѣкаде е прието щото народното прѣдставителство да са раздѣля на двѣ камари, които на различни мѣста носятъ различни имена, нѣ на които значението сѣкадѣ е почти едно. Сенатъ има не само въ държавитѣ въ Европа, съ изключение на Гръция и Сърбия, нѣ и въ Америка и Африка. Сенатъ има: въ Съединенитѣ Щати, въ Бразилия, въ Канада, Парагвай, Уругвай, Аргентинската конфедерация, Чили, Перу, Колумбия. Венецуела, Катарино, Санъ-Салвадоръ и пр. Най послѣ втора камара има въ Либерия, въ Капщеть у Африка и въ три области у Австралия.

Нѣкой отъ нашитѣ се стрѣскатъ отъ името Сенатъ, защото то имъ наумѣва нѣкакво си раздѣление въ народа на съсловия и на различни строго отдѣлени интереси. Тий казуватъ, че сената или горнята Камара у другитѣ народи се е по-звила само за това, защото е съществувало раздѣленне въ обществото съ приеманне сенатъ нече ли докараме и унасъ таково разделѣние на привилегировани класове и не привилегировани?

Ако сената или горнята камара, у сичкитѣ народи бѣше имала за основание само прѣдставлението на интереситѣ не привилегированитѣ съсловия, тогава опасенията на нашитѣ нѣкои Българи наистина щѣхъ да бждатъ основателни. Нѣ корена на сената не е сщий на сѣкадѣ. Въ Съединенитѣ Щати сената прѣдставлява не съсловия отъ народъ, а отдѣлнитѣ Щати; въ республиканска Франция той прѣдставлява сщий народъ, а не какви да е съсловия. Сщщото става въ Норвегия, Румъния и въ други държави; у много държави сената е приетъ не защото той ще прѣдставлява особенни съсловия и интереси на обществото, а защото е нуженъ единъ регуляторъ въ дѣлото на народното прѣдставителство. Други отъ почитаемитѣ събратия се плашатъ отъ името сенатъ по това, че туй учреждение само може да се преобърне на мѣсто за излѣжавание, сир. на мѣсто, дѣто могатъ да се прѣгледвѣтъ онези, които по старости или по друга причина не влизатъ въ

работа, а пъкъ трѣбва да имъ се даде нѣкакво положение. На кжсо: тий се боятъ да не би нашій сенатъ да се обърне на турскій Държавенъ Съвѣтъ, дѣто се назначавахъ сичкитѣ великочинни паши и беюви, неспособни за нищо друго. Нѣ да прѣдполагами таквози нѣщо за нашій сенатъ, това е да се смѣемъ надъ сами себе си да правимъ прѣдположения въздушни. Отъ насъ, Господа, отъ нашето Събрание зависи да наредимъ нашій сенатъ така, щото въ него не само да се представява сѣщій и единий Българскій народъ, нѣ и да се поставятъ личности честни, достойни и дѣятелни.

При разгледванието въпроса за състава на сената, ако този се приеме, ще поговора и за тая страна на дѣлото.

Въ отговоръ на г. Икономова г. Славейковъ са отправи къмъ Народно Събрание съ слѣдующата рѣчь отъ трибуната:

Касае се, Господа, за единъ въпросъ отъ доста голѣма важность, който трѣбва да са резиква и рѣши въ нашето събрание. Отъ какъ сме се тукъ срѣщнали и намѣрили, вий сте имали случай да забѣлѣжите, че азъ не обичамъ дългитѣ слова и отбѣгвамъ до колкото ми е възможно отъ онѣзи буйни словоизвержения, на гръмливи фрази и калабалжкъ думи, но гледамъ колкото е възможно по на кратко и по ясно да прѣдставя своитѣ възгледи върху разисквания въпросъ, избѣгвамъ отъ онези за силж ужъ на словото ритурически повторения и гледамъ колкото мога да бждж краткъ и ясенъ; но днесъ споредъ важността на въпроса азъ ще ви помоля да ми потърните да поговорж по на пространно, защото искамъ да разгледамъ всестранно този въпросъ.

Прѣдложи, или по български да кажж, работата е за народното прѣдставителство и послѣ за отношенията на това прѣдставителство, къмъ върховния началникъ на народа въ управлението на сждбата на народа.

Въобще челоуѣцитѣ въ свѣта вършатъ работитѣ си по два начина. Едини мислятъ добръ и зрѣло и прѣдприематъ да се распорѣждатъ и устрояватъ както за добръ виждатъ по мѣрата на силитѣ и срѣдствата си, което е и по разумното споредъ мене, но за жалость и по рѣдко видимото; други гледатъ просто какво праватъ съсѣдитѣ имъ или тѣзи и онѣзи и са залаватъ да правятъ и тѣ сжщото, като подражаватъ на тѣхъ и тѣй отиватъ излѣгани често на неудобствата и негоднитѣ, които произлѣзватъ отъ непомѣрността и не сообразността на силитѣ и срѣдствата, съ които всякой единъ располага. Това се разбира най лесно и най добръ съ нагледния примѣръ на модитѣ у насъ. По този примѣръ вий всицца можите да схваните лесно, да проумѣйте добре, какви слѣдствия сж произлѣзли и произлѣзватъ отъ това, дѣто да са подражава необмислено; за туй не считамъ за нужно да ви распрavamъ повече. Ще приминж да кажж само, че както всякой единъ частенъ челоуѣкъ е ступанинъ въ управлението на сждбата на дома си и отговоренъ на слѣдствията, така сжщо и всякой единъ народъ е ступаненъ въ управлението на сждбата на отечеството си, или на държавата да кажемъ, на която принадлежи или на собствената си сждба подобре да кажемъ, и е самъ отговоренъ за слѣдствията. Подаръ това ще пристхия въ разглежданието на въпроса, който ни занимава.

Този втория начинъ за вършение на работитѣ, за зла честь, прѣобладава въ

умостроенията и распорѣжданията при устрояването както на частни лица тъй и на цѣли народи, и прѣобладава по самата проста причина, за избѣгване отъ трудъ; защо чловѣкъ въобще или повечето чловѣци сж расположени къмъ по лесното, я не обичатъ да си задаватъ трудъ да мислятъ върху предназначенията на устрояването си и въобще въ водение на работитѣ си, по просто и чисто копиратъ отъ готово, подражаватъ на други безъ да му премисливатъ, да ли тѣ сж на сжщото положение и подъ сжщитѣ условия съ тѣхъ, и да ли чуждия калпакъ ще дойде тъй уйгунъ на главата имъ, както имъ е аресалъ на главата на други. Това произлиза още и отъ излишния страхъ да не би да сбъркатъ, ако се положатъ само на своятъ умъ, и за туй пакъ тичатъ на готовото да подражаватъ: това обаче, второто, е по рѣдко явление, защото въ него се показва мисль до нейдѣ и прѣдупазвание до една степенъ, което е и по утешително; но по обикновенното е онова глупавото и необмислено подражание, споредъ което се возятъ чловѣцитѣ, често по инстинктъ само: — онзи има това, че азъ защо да нѣмамъ?

Не отричамъ, г-да, че нѣкога това подражение и по примѣра на други водяние е свѣсно, а често и спасително, защото можемъ да са ползуваме отъ опыта на други прѣди насъ що сж се устроявали, като гледами отъ дѣ сж излѣзли и по какви причини сж дошли до тамъ, дѣто да узаконятъ това или онова постановление. Но съгласете се съ мене да признаете, господа, че по многото пѣти това подражение и по примѣра на други водяние, не е освѣнъ заблуждение, не е освѣнъ повторение на глупости и нелѣпости, които сж търкали главата на други народи съвѣмъ безплодно, които безъ да му отмисляме много-много тичаме да ги приемемъ и ний за да потъркатъ и нашитѣ глави, тъй безплодно; защото нѣмаме търпението да обмислимъ работата по добръ, или защото нѣмаме разумната смѣлостъ да отхвърлимъ и отнемимъ едоно постановление, което очевидно е измъчвало други, които сж били по разни причини принудени да го приематъ и введатъ въ кодика на управлението, безъ да се спремъ да помислимъ: да ли у насъ има тѣзи и сжщитѣ причини, за които трѣбва да го приемемъ непрѣменно и ний. Ето отъ това именно необмислено, неразбрано и непостижимо-прѣстѣпно свѣнение да са отклонимъ отъ една приета у други форма. иде приеманието на постановления често неумѣстни и не съвмѣстни съ особенното положение, което всякой единъ народъ има при особеннитѣ условия, на които е подчаненъ въ своето развитие. А и формата, г-да, както и модата привнесени и введени необмислено дохождатъ до невѣроятно тиранство и неотраимостъ.

Споредъ мене, г-да азъ намѣрвамъ твърдѣ странно и твърдѣ губително това влияние на работитѣ, което да изискува отъ насъ щото да бждемъ непремѣнно и въ всичко каквото сж и другитѣ.

Отъ друга страна не виждатъ за какво има да са страхуваме, ако останемъ иксикъ въ нѣщо не нуждно намъ по положението ни и по условията на развитието ни.

И ето защо смѣло са произнасямъ противъ учредяването на Сенатъ било или Държавенъ съвѣтъ, азъ не виждамъ нуждата отъ тѣхъ и намѣрвамъ ги излишни и достойни да си останатъ въ калабалка на нулитѣ, извънъ четнитѣ числа на нашата конституция.

Позволете ми да ви са исповѣдамъ, господа, и да ви кажж, че въ разгледванието на тоя въпросъ и мене има да ма съблазнява нѣщо, и азъ си позволявамъ, като чловѣкъ, да се блазниж и да блънувамъ, че, ако не по ума си, а то въ възрастта си, може би да са удостоя да бждж и азъ единъ отъ честититѣ онѣзи дембели, за които нѣкои мой събратия тукъ показватъ такава ревностъ да имъ устроятъ такъвъ хубавъ приютъ съ учреждения таквизи, каквисо сж държавни съвѣти и сенати. Кажете ми, не е ли съблазнително да искамъ и азъ и да настоявамъ за кое годѣ отъ тѣзи учреждения?

Нъ вънъ отъ тѣзи съблазни, азъ съзнавамъ всичката бесполезностъ на тѣзи учреждения и отблъсвамъ ги.

Ний, г-да, искаме сенатъ или държавенъ съвѣтъ нъ не е ли потребно да са попитаме по напрѣдъ, защо ги искаме, по каква нужда, по какви причини?

Перво и перво ще ни кажатъ, защото нѣма ни една конституция въ свѣта, която да нѣма едно таквозъ нѣщо. и какъ можемъ ний да имаме конституция, безъ подобни учреждения? Това ще бжде едно ново нѣщо, една оригиналностъ, тѣй да кажж българска, която може да се види смѣшна въ очитѣ на свѣтъ, които сж привикнали да гледатъ конституциитѣ нажитени съ таквизи начѣи пера.

Но перво и перво да кажж и азъ, г-да, правичката на подражението, това дѣто да ся поддѣлва и подвежда нѣкой подъ приети отъ други форми, лишила е свѣта, лишила е чловѣчеството отъ много полезни приложения на практични и свѣтли мисли. Подражението, необмислено подражение затрънва по нѣйдѣ си пхта на развитието, а става нужда оригиналността да дойде да направи прѣтѣвъ или да пробие другъ пхтъ; подражението не е освѣнъ да става нѣкой неволникъ на приети форми, а какво по нехвалито отъ това, дѣто да бжде единъ народъ неволникъ да вкуса на другъ единъ народъ и да се подчинява на чужди нужди, които той никакъ нѣма и не осѣща.

Оригиналността, господа, не може да се вмѣнява въ грѣхъ никому, защото инакъ би било същото, като да гжлчишь, да мжмрингъ човѣка, защо да иска той да е чловѣкъ а не гуртъ.

Но за да не съблазимъ и да не стряскаме прекаленитѣ консерватори, азъ прибрзвамъ да кажж, че говоря за оригиналностъ, която не смѣсямъ съ невѣжеството, и свършвамъ, като кажж, че азъ невиждамъ какво има и въ туй отношение да се страхуваме и свѣнимъ, ако на испорченния вкусъ и на обржгналии инакъ възгледъ на нѣкои си се покажемъ до нѣйдѣ оригинални.

Отъ Всеобщата История, г-да, може да се узнае най добръ, какво влияние се имали върху хода на събитията въ чловѣческия родъ заслугитѣ на мислителитѣ и приеманието на новитѣ понятия: слѣдствие на тѣхъ е това, дѣто виждами, че отъ година на година на свѣта става все по добръ да се живѣе.

Иматъ, г-да, другитѣ народи конституции съ сенати и държавни съвѣти, нъ за да приемемъ и ний това, което тѣ иматъ, не трѣбви ли да поразмислимъ и да се попитаме: защо ги иматъ тѣ и какъ е станало да ги иматъ; да ли по слѣдствие на нуждитѣ, които се указали необходимо тѣхното учреждение или по слѣдствие на нуждитѣ да избѣгнатъ нѣкое неотразимо зло, зло, което у други нѣма? Изучванието на историята за установлението на сенати и държавни съвѣти въ

другитѣ конституционни държави, може най добръ, дори и осъзнателно да ни покаже, че ний не само не трѣба да приемаме таквизъ учреждения, но трѣба и внимателно да ги избѣгваме.

Всички тѣзи конституции съ сенати и държавни съвѣти, г-да, са произлѣзли отъ монархии, които, като сж се намѣрили въ нужда да дадатъ нѣкои права на народа, трѣбовало да промислятъ да отворятъ мѣста и на прѣдшнитѣ съучастници на властѣта си, да задоволятъ и тѣхъ. Тѣй е произлѣзаль сената въ Англия, Франция и въ Белгия. Други условия сж прѣдизвикали постановлението на сената въ Америка. Слѣпо подражение е постановило тѣзи учреждения въ нѣкои нови народи. Подобни причини извикахъ учреждението на Държавния съвѣтъ въ Турция. Но колкото за насъ, неможе да не признаемъ, че условията, подъ които сж се намѣрили въ необходимостъ да приематъ тѣзи учрѣждения други конституции, сж били съвсѣмъ други и даже съвсѣмъ противоположни на тѣзи, подъ които се намѣрваме ний днесъ като излѣзваме изъ едно съвсѣмъ друго положение. У насъ нѣма таквизъ хора, за които да правимъ особено мѣсто, ний не слѣзваме отъ монархия и да тхреимъ какъ да настанимъ нейнитѣ развалини, а излѣзваме отъ едно положение, което добръ-разбрано, трѣба съвсѣмъ да на извади отъ този меракъ да правимъ сенати и държавни съвѣти.

Не за сенати, г-да, и не за държавни съвѣти предлѣжи намъ да са стараемъ и промисляме; има въпроси много поважни и посжщественни отъ въпроситѣ за рѣпа и салата. Много новаженъ и посжщественъ е за насъ въпроса какъ да са устроимъ, за да имаме едно силно и крѣпко Правителство, въпросъ, който е тѣсно свързанъ съ разискванитѣ тука членове и даже е съществената частъ на този въпросъ, то за това и трѣбва да привлече особенно вниманието ни, и именно за него трѣбва да са стараемъ.

Но ето, че и самия този въпросъ, самото това главно желание, разбираемо, както азъ го разбирамъ, тоже говори явно и рѣшително, противъ таквизито учреждения на сенати и държавни съвѣти, които за друго и не служатъ, освѣнъ да отчуждаватъ владѣтеля и владѣемитѣ, като са турятъ между необходимитѣ за двѣтѣ страни тѣсни сношения и прями съприкосновения и ставатъ прѣгради, колкото ненужни, толкозъ и ухабни. И първо, защото тѣзи прѣгради не сж освѣнъ остатки отъ древнеазийскитѣ постановления, когато отношенията отъ владѣтелитѣ съ владѣемитѣ сж били тѣй чудовищни. Но да са не впускаме да издирваме происхождения.

Искате ли правителство силно и крѣпко, г-да, каквото трѣбва да бжде всѣко правителство, каквото всички желаемъ да бжде нашето. Поставете народа въ прями отношения съ него, свържете по яко връските на тѣзи отношения, отхвърлете всичко що може да отстрани добритѣ между нихъ споразумѣния и ви ще имате онова, което желаете и търенте.

Но искатъ да ни увѣрятъ, че учреждението на сенатъ или на държавенъ совѣтъ е нужно и необходимо по мнго и много причини, които привождатъ, които обаче не издържатъ критика. Дълго би било да влѣземъ въ подробни разисквания по това, но не можемъ и съвсѣмъ безъ възражение да оставимъ тѣзи тѣхни до-

води, за туй азъ бихъ желалъ, ако ми позволите, колкото е възможно на кратко, да кажа нѣщо на бърза рѣка и за тѣхъ.

Казувагъ ни, че учреждението на сената е необходимо, за да предувардва отъ всѣко стълкновение Народното Събрание съ Висшата власть; но това не е освѣня единъ гнилъ доводъ. Да оставимъ да не питаме, като какви стълкновения могатъ да произлѣзватъ, но нека каже, че това е предвидено въ другитѣ постановления на Конституцията. Не е ли, че Княза има правото да одобри или отхвърли предложението на Събранието? Не е ли, че Княза има правото да растурия Камарата, когато я види, че тя иска да упорствува, и да свика нова? Но тъкмо това е, ще ни кажатъ, че ако и повата камара се зайнати? Но тъкмо за това, ще кажемъ ний, Сенатъ и не е нуженъ; защото въ такъвъ случай, до който не ще са дойде безъ основни причини, необходимо ще е, или Камарата да ся покори на волята на Княза, или Княза на волята на Камарата. Въ такъвъ случай никаква работа нѣма ни сенатъ, ни държавенъ съвѣтъ, никакво посрѣдничество, което може да искриви или да отклони само онѣзи спасителни резони, предъ които трѣбва да са преклони или волята на Княза, или волята на Камарата.

Страхуватъ се отъ буйствата на младитѣ и распалени глави въ Камарата, и искатъ да създадѣтъ друга една държава въ държавата на народното събрание, — държава старческа, която да обуздава буйството на младитѣ. Страхъ химерически и мѣрки безцѣлни! Да се страхуватъ тамъ, гдѣто нѣма страхъ, ще каже, че не сж изучили и не познаватъ добръ народа си или иматъ криви понятия за него. А гдѣто искатъ да взематъ таквизи мѣрки, каквото предлагатъ ужъ за предопазване отъ злото на буйството, показва дебелото непознавание на челоуѣчеството. Таквизито забравятъ даже съвременниятъ голѣмъ и живъ прижѣръ, че Викторъ Хюго е вече на осемдесетъ години и пакъ е той най-буйния между депутатитѣ въ френската камара. Колкото за другото, третото страхуване, страхуване не толкосъ безосновно, страхуване, че въ Камарата може да стане наводнение отъ хора най-гюрюлтюджи на свѣта, каквито са адвокатитѣ, които дигатъ най-голѣма гюрюлтия въ събранието, за да сбиятъ съ толкъ общото мнѣние, за добра честь на народа ни и Народното ни Събрание, нѣмаме ги още до толкосъ болъ да си паримъ кокалитѣ отъ тѣхъ, каквото много други народи. Не е настанжло още таквози време у насъ. Неотричамъ, че тѣзи скакалци може твърдѣ скоро да са развждятъ и у насъ

Тукъ оратора биде прекжснатъ отъ г. Начевича, който извика: „Какво прави председателствующия? Взеж да ни псуватъ! — защо не вземе мѣрки срѣщу това?“

Тая постжика на г. Начевича предизвика между депутатитѣ шумъ и негодование срѣщу него.

Г. Председателствующий Каравеловъ припомни на г. Начевича, че той нѣма право да прекъсва оратора, и ако иска да направи забелѣжки връхъ рѣчьта му, трѣбва да чака догдѣ ся свърши; при туй да не говори, безъ да взема дозволението отъ председателя.

В. Преосвещенный Григорий забѣлѣза, че потрѣбно би било оратора да са ограничава, за да не наскърбява слушателитѣ.

Г. Балабановъ изика: „Председателя трѣбва да напомнюва оратора и да го прекъсва, кога той напада личности. Долу председателя!“

Това разярение на г. Балабанова усили шума и удвои смущението въ Събранието, което бѣ предизвикалъ г. Начевичъ, до толкова, щото не остана далечъ минутата, въ която страститѣ щѣхъ напълно да преодоляватъ на благоразумието.

Чувахъ са постоянно гласове: „Да слѣдва оратора! Долу Председателя! Да стои Председателя!“

Тогава г. Председателствующій, слѣдъ като са опита нѣколко пкти да призове на благочиние Събранието и несполучи, прекъсна засѣданието на 10 минути за отложване на духоветѣ.

Като засѣданието са отвори отново, г. Председателствующій Каравеловъ забелѣва, че пикой отъ депутатитѣ нѣма право да са обраца къмъ Председателя съ думитѣ. „Долу Председателя!“ „Азъ съмъ избранъ“, прибави г. Каравеловъ, „отъ Народното Събрание, и нкой нѣма право да ми говори тѣй. Това е доказаніе и за самото Народно Събрание“.

Народното Събрание рѣши щото подъ прѣдседателството на г. Каравелова да си слѣдва засѣданието.

Г. Славейковъ, слѣдъ като забелѣва, че той е говорилъ въ общъ смисълъ и е нѣмалъ намѣрене никого да обижда съ това, което е говорилъ, защото живѣ примѣръ имаме въ Гръция, Сърбия и Влашко, почна отново рѣчта си.

„Вѣрното е, продѣлжи г. Славейковъ, че сега ги нѣма до толкова, колкото да разбрѣкватъ мозъка на Събранието и да туряме сенати-менати за ограничение ще каже, споредъ мене, да приемемъ отъ сега едно дѣйствително зло, за да са предовардимъ отъ едно за сега въображаемо. Ако има да дойде, има и да види, но на времето си.“

Азъ никакъ не можъ да пристанж на мѣннието исказано въ рапорта на почитаемата 15-членна комиссія, че сената ще може да пази равновѣсието между Княза и Народното Събрание.

Напротивъ, азъ можъ да кажж, безъ да са страхувамъ че ще слѣжж, че той ще състави всѣкога противовѣсието на народнитѣ желанія, — инакъ то е немислимо, особено приположението, въ което са намираме да не можемъ да имаме пълно независими хора. Не можъ да приема и предложенията за благиятъ исходъ на неговото посрѣдничество. Азъ както гледамъ на работитѣ, мене ми са вижда, че това на срѣдъ турено, между Княза и Народа учреждение за друго и не ще служи, освѣнъ да бжде прѣчка на споразумѣнията и дохождамъ да мисля и да вѣрвамъ, че то по скоро и почесто ще предизвиква стѣлкновенията отколкото да ги потушва.

Най послѣ; азъ никакъ не можъ да се съглася да приема постановленіето на едно таквось бесполезно и ненужно учреждение, инакъ толкова обидно по съществуваніето си и за Народа и за Народното Събрание по преимуществата, които му са преписватъ и отдаватъ.

Но нека разгѣдаме и още единъ доводъ, който, има претенцията да ся вижда ужъ като поблагословенъ. Казватъ ни, че имало голѣма нужда отъ закони и отъ проекти за закони сега въ начало, и защото министритѣ щѣли да бждѣтъ за-

вzeti по специалнитѣ си длѣжности и не щѣли да иматъ врѣме да се занимаватъ съсъ усмотрѣнието на тѣзи необходимо нуждни и надлѣжащи постановления и узаконения, та за това непременно трѣбвало да има или държавенъ съвѣтъ или сенатъ. Азъ можахъ да говора на дълго и съсъ неопровержими доводи да докажа непужността и непрактичността на туй прѣдложение; но, за да бждж кратъкъ въ думитѣ си, азъ ще ви покажж на единъ явенъ и прѣсенъ примеръ отъ днешната привременна административна власть. Цовечето отъ васъ, г-да, знаятъ, какъ покойния князь Черкасский започена устройството и нареждането на нашата страна, съ колко и какви помощници, при какви тжжни и тежки обстоятелства; какъ послѣ него Негово Снятелство, нинѣ тѣй вѣщо изпълняющій тази служба, ИМПЕРАТОРСКИЙ Коммисарь, едва що стори година откакъ е дошгълъ, съвсѣмъ безъ да познава страната, и самъ той, както и повѣче отъ просветенитѣ му помощници, по ето при добрата воля гоято показаха за доброто на народа ни, тѣ сполучихж да дадатъ и да положатъ доволно трайни основи по управителната часть. Не признавайте, ако можете, че тѣ организирахж съвсѣмъ неорганизованата или съвсѣмъ на други начала полуорганизираната отрасль на управленето, или тѣй да кажж на самоуправлението, а въ това ничия помощъ нѣмахж. Тѣ нѣмахж нито сенатъ, ни държавенъ съвѣтъ, и даже никакво, ни Обикновенно, ни Велико наричано Събрание. При обстоятелства твърдѣ незгодни, въ едно начало прѣтовариено съ всѣ какви прѣчки и непрѣодолими неудобства, тѣ прѣодоляхж и свършихж по голѣмата и по същественната часть на нашето управително устрояване; тѣй щото намъ не остава освѣнъ, да туримъ вътка на мѣстнитѣ нужди на положената основа и да затжемъ платното на народната ткань. Не сенати, г-да, и държавни съвѣти, но добра воля за работа е това, отъ което има най голѣма нужда днесъ нашето административно учреждение.

По-нататкъ азъ можж да ви кажж и да ви увѣря, че учреждението на единъ сенатъ било или държавенъ съвѣтъ, не само нѣма да облѣсни и ускори тѣй да кажж нашето административно устройство, но още ще го усложни и затрудни. Защото тоя, тѣй наричанъ отъ нѣкой, посредственникъ друго нѣма и да прави, освѣнъ, за да покаже своята необходимостъ, да протака работитѣ, да ги вдребнява, да ги дармони и прѣсява до тамо, до гдѣто или да ги искриви съвсѣмъ и прѣдстави съвсѣмъ други отъ каквито народната нужда и воля ги е изискала, или съвсѣмъ да ги унищожи.

Искате ли управление по дюзгюнъ, както казваме по турски, или по стѣкмено, както можемъ да кажемъ по български? — гледайте машшата на управлението да бжде колкото е възможно по проста, по малосложна, на които преимуществата, както и недостаткитѣ, отведнжж да ся видятъ, да можжтъ да са поправятъ, и вий ще имате по малко главоболия, и работата ще отива по успѣшно.

Искате ли управление сигурно? оставете министвитѣ само и Народното Събрание отговорни, и ще ги направите по внимателни. Турете ли между Народното Събрание и Кнѣза, между министритѣ и народното събрание друга една станция на кривитѣ дърва? министритѣ ще стоварятъ тамъ кривитѣ си дърва, Народното Събрание тоже; самата станция като има двѣ врата за пеходъ въ обвинения, да стоваря кабахата на своитѣ кривоти, кога на еднитѣ, кога на другитѣ то ни единъ

не ще са намѣри прямо отвѣтвенъ: а стоваренитѣ отъ тукъ или отъ тамъ криви дърва трѣба да ся вдигатъ, трѣба да ся носятъ, я, разумѣва са, тѣ ще ся натрапятъ на гърба на народното тѣло, което освѣнъ тѣготата, която трѣбова да понесе, ще има да търпи безмълвно всичкитѣ отрегвания и охлузвания на гърба си въ носанието на кривитѣ дърва.

Освѣнъ това има още и друго едно нѣщо, което повърхно сѣдене, ако и да не са вижда толкосъ ухрабно и вредително, при по дълбочко обмиславание има голѣмо значение. Освѣнъ гдѣто, както казахъ, е обидно за цѣль народъ да приеме една предубѣдителна пресѣда на пълната си неспособностъ и, тѣй да кажъ, некомпетентностъ въ рѣшението на народни дѣла, и да признае за способни и компетентни само нѣкои привилегировани лица, има още и туй, че, като отнѣма отъ Н. Събрание пълната отговорностъ, отнема му и пълната внимателностъ, смогреливостъ и необходимата предосторожностъ. А като стигне то, Народ. Събр. само да мисли и да вѣрва, че работата не са касаетъ само до неговата разумностъ, то, най първо е принудено да състави за себе си едно по долне мнѣние и да прѣдстави по зрѣлото обсъждане на работитѣ върху онѣзи, на които незрѣло обмислени постановления даватъ по голѣмъ дозъ отъ политическа мѣдростъ, послѣ зема лѣгко повърхностно и до негдѣ само да обсъжда работитѣ, съ надѣжда, че други, които постановленията турятъ по гърбѣ отъ тѣхъ, ще ги обсъждатъ по зрѣло: и тѣй каратъ работата т. е. заниманието съ народнитѣ работи безъ присърдце, безъ надлѣжното внимание, като прѣдоставятъ това на признанитѣ безираведно и произволно по способни и по компетентни. . . .

Отъ друга страна, по слабостъ на човѣчеството, човѣкъ обича да вѣрва много въ себе си, на ако му ся приложи едно мнѣние и отъ други още, че той е наистина и достоенъ и способенъ, той взема за себе си едно таквось самомнѣние, щого пристига да вѣрва. съ себеси до толкосъ щото и най голѣмитѣ глупости, неразлѣжнитѣ съ несвършенството на човѣка, да ги счита като непогрѣшимостъ и да иска не вѣче да исказва мнѣние, но и да налага това свое мнѣние, и, безъ никакво съмнѣние въ своя авторитетъ, твърдѣ повърхностно да обсъжда работитѣ, и его единъ изворъ на недостатъкъ въ постановленията при едно таквось устройство на управлението.

Ониа е доказалъ, че колкото по презъ много рѣце и презъ много умове минава една каква да е работа, толкосъ по несвършенна и толкосъ по развалена излѣзва. Практичната народна философия е признала това и са е произнесла давнимъ-давно че „много баби килаво дѣте“.

Имайте, г-да, по голѣма вѣра къмъ народа, къмъ неговото благоразумие, вгледайте са по добрѣ въ него, изучете по положително неговитѣ качества и свойства, и бждете увѣрени. че вий ще си съставите едно по добро мнѣние за него, за да можете да са положите по вече на него отъ колкото на неумѣстни и непуждни пѣкои отбори.

Едно отъ най обикновеннитѣ заблуждения на човѣчеството е да мисли всякой за себе си, че е по уменъ и по добъръ отъ другитѣ, и че другитѣ сж много по долни отъ него и слѣд. иматъ нуждата отъ негова умъ и неговото рѣководство. Това може, наистина, до негдѣ си да е право, ако отношенията са взематъ въ

тѣсенъ кръгъ, и дѣйствително чловѣкъ отъ чловѣка може да бжде и по уменъ и по хитаръ и по лукавъ, ако щете, нъ въ отношение на широкъ размѣръ това преимущество пада. Защото хитростта и разумността на едно лице са удава или ома- ломоща прѣдъ разнитѣ преимущества на много лица и тогазъ иде неоспоримата опасъ истина, че, първа глупостъ на свѣта е да мисли пѣкой себе си, че е по уменъ отъ другитѣ или, че само той знае и за туѣ иска да ржководи. За туѣ пуж- днитѣ въ единоначалието ржководители сж излишни тамъ дѣто цѣль народъ са взема да мисли за сждбата си, дѣто много умове съставятъ едно мнѣние. Тогазъ излѣзва, че поединичнитѣ ржководители, колкото умни и просвѣтени да сж, могатъ по скоро да заблудятъ и да сбжркатъ, отколкото зрѣлообдуманното общо или на- родно мнѣние. И да ви кажж: много по добрѣ и по право мисли за себе си самъ единъ народъ, който носи тегобитѣ които и разбира дѣ го отренватъ, отколкото могатъ да мислятъ за него лица привилигировани, които често и при добрата воля и присжрце, щѣ биж имали да бждатъ полезни, мжчно угаждатъ дѣ и какъ трѣба да му помогнатъ и излѣзва, че много пжти тѣ го чешатъ тамо дѣто го не сърби. Оставете народа да търси самъ цѣрзъ за болкитѣ си, които усѣща, и бждете увѣрени, че той по скоро ще го намѣри и ще умѣе да го приснособи. Имайте прѣдъ видъ и признайте, че, както едно частно лице, кога възлага на други да мислятъ за него и да го ржководятъ, никога не може да хароса, понеже първо, то остава лишено отъ опитъ, който е майка на мждростта, и второ загубва онова необхо- димо довѣрие на себе си за извършване на каквато и да е работа и става неж- джно да си вжрши само работата, както го изискватъ интереситѣ му, — така сжщо и единъ народъ не харосва, когато остане въ таквъзъ сжщо положение, да са управлява подъ излишни и натурени пѣстунства и ржководителства, излишни, казвамъ и трѣба да са разберемъ за какво говоримъ. Запомнете това що ви каз- вамъ и прехвърлете сега презъ ума си различнитѣ състояния на народитѣ подъ различнитѣ видове управления и пресмѣтнете, слѣдствие на какви обстоятелства е положението на всѣкой единъ отъ тѣхъ. Това е мисля самото най добро, най по- учително, отъ което можемъ да се поведемъ въ рѣшението на този въпросъ който ни занимава.

За да свърша най подиръ азъ ще ви кажж, г-да, че ако допуснемъ това, ний ще бждемъ и непослѣдователни, защото едва що вчера узаконихми въ консти- туцията си, че нѣма и нетрѣба да има съсловня у насъ, а ето не са минуватъ ни двадни, и ний искаме въ сжщата конституция да туримъ основата на единъ законъ, който допуца развиванието на таквизъ съсловия чрезъ учрежданието на единъ сенатъ било или държавенъ съвѣтъ, чрезъ което искаме да утвхрдимъ по мѣжду си единъ классъ хора привилигировани, които не ще сж освѣнъ едно със- ловие. Помислете и това и тогазъ рѣшавайте“.

Рѣчта на г-на Славейкова си прие съ шумни ржкоплѣкания.

Г. Геровъ, като взе думата, каза: „азъ съмъ напълно съгласенъ съ г на Славейкова, че нѣмаме нужда отъ сенатъ. Той има резонъ да сжществува тамъ, гдѣто има особени классы — землевладѣлци или аристократи. Такива хора има ли у насъ? Сената са учреждава, за да са разглеждатъ интереситѣ на аристократитѣ; но у насъ такава съсловие нѣмъ. Какви гаранции имаме, че сената нѣма са съ-е

дини съ изпълнителната власт сръщу народа, за да парализира неговитѣ най свѣти дѣйствия? По малко са боя отъ стѣлкновениято между народното събрание и Княза, отколкото между Народното Събрание и сената съ Княза. — Ако са случатъ стѣлкновения между Народното Събрание и Княза, имате три сръдства за уравнението имъ. 1-о Княза има право на вето; 2-ро да распуща събранието; 3-то да стлага засѣданията му. Догдѣто Княза има на рѣка три сръдства, злото, отъ стѣлкновенията между Народното Събрание и Княза, нѣма да бѣде голѣмо, и поддържателитѣ на сената могатъ да бѣдѣтъ спокойни. Но гдѣ е гаранцията на Народното Събрание, когато сената влѣзе въ коалиция съ Княза сръщу него? — Азъ не намирамъ никаква такава гаранция. Споредъ мене сената не само не е необходимъ и полезенъ, но и вредителенъ и опасенъ“.

Г. Грековъ прѣдложи да се распусне събранието и въпроса за сената да се рѣши утрѣ. „Не ще бѣде лоялно,“ прѣдложи той, „тоя въпросъ да се рѣши сега, когато сж излѣзли лицата, които сж говорили за сената“.

Г. Цанковъ каза: „Прѣдложението на г-на Грекова не може да се приеме, защото отсъствието на двама — трима отъ депутатитѣ не може да спре разискванията въ Народното Събрание. Тѣ сж излѣзли, види се, за да имъ са чуе думата. Ний протестуваме сръщу думитѣ имъ: „долу прѣдсѣдателя!“ и желая да се вмѣсти това въ протокола. Събранието желяе при туй да се изобличатъ за тая имъ постѣпка“.

Г. Поменовъ забелѣза: „всѣкому са позволява да говори. Но никой нѣма право, кога не му са харесва нѣщо да излиза изъ Събранието и налѣжително да иска да се спрѣтъ разискванията му. Това не само че не е парламентаризмъ, но и деспотизмъ. И азъ предлагамъ Събранието да слѣдва разискванията.“

Г. Стояновъ, като взе думата, държа отъ трибуната слѣдующата рѣчь:

„Г-да! имаме двѣ предложения за формата на нашето представителство. Първото е въ проекта, а второто е представеното и подписаното отъ 12 души депутати. Това предложение на 12-тѣ наши събратия гласи за такова учреждение, което не прѣвъ-пхѣтъ интересува и вълнува кръвта на народитѣ. Предложението за сенатъ са подкрѣпява съ доводи и съображения като необходимо лѣкарство сръщу нѣкое си зло. Сената трѣбва да служи, говоратъ тѣ за ограничението на буйността на народа или за избѣгването на зло, което би си направилъ народа самъ. Орагора, който говори въ защита на сената, указа само на добритѣ му страни, като изостави лошитѣ. Той каза, че ний по възпитанието си сме повѣче пригетвени да разваляме отколкото да съзидваме. Цѣлий свѣтъ знае, че всичко, което има нашия народъ, освѣнъ свободата си, която длѣжише на Царя Освободителя, спечелилъ си е самъ. Ако има училища, самъ си ги устройва, и поддържа; ако има национала черква, самъ си е добилъ, а не му сж я добили архиереи и други личности. Ималъ е и единство, което Берлинский трактатъ развали, и което пакъ той самъ ще постигне! (Рѣкоплѣскалия.) Его колко е не ловко да се докаже нѣщо, което не може да се докаже. Орагора спомена още, че всичкото зло излиза отъ Народното Събрание, а всичко добро отъ сената. Нашата сила, силата на всѣка държава са корѣни въ народа, а не въ такива ефемерни учреждения. Пакъ насъ ни съвѣтуватъ на такова едно сламено учреждение да възложимъ сждбата на

народа, грамадната планина на народнитѣ ползи, като ни казватъ, че отъ него всичко добро можемъ да очакваме, защото ще бжде то съставено отъ стари хора съ незнамъ какви си преимущества и ще посрѣдствува за помиряване, кога са случатъ стълкновения между Княза и Народното Събрание. Но ний не трѣбва да са боимъ отъ такива стълкновения, защото тѣ рѣдко можтъ да са случатъ. Народа всѣкога ще гледа на своя Князь като на баща. Той нѣма да гледа на него като на завоевателя и угнѣтителъ, но като на олицетворение на силата си. — Но ако би да са съединятъ Народното Събрание и сената противъ Княза, тогава кой ще ги помирява? Трѣбовало би въ такъвъ случай да имаше вторий сенатъ.

Причината да са появи сената другадѣ е съществуващето на съсловия като аристократи и други. Тѣ не сж искали да бждтъ на едно съ народа, съ плебитѣ, и са отѣлили въ друга камара, камара по горня. Но ний нѣмаме такива съсловия.

Всичко, гдѣто чухме за бразилия, Урагвай и Парагвай не доказва ни най малко, че трѣбва да имаме и ний сенатъ. Азъ немамъ каприция срѣщу него, но съмъ убѣденъ, че той, сената, ще стане причина на бури и революции у насъ за въ бдуще. Въ заключение ще кажъ, че приемамъ народното представителство да състон, както и въ проекта е казано, отъ двѣ Народни Събрания: 1-во, Обикновенно; 2-ро, Велико, и предлагамъ първото да са нарича Законодателно а второто учредително. Първото отъ тѣхъ да са свиква всѣка година, а второто, кога има нужда.“

Рѣчъта на г. Стояновъ са прие съ ржкоплѣскания.

Като г. Подпрѣдсѣдателя тури на гласоподавание вопроса за прееманъето на сената, Народното Събрание го отхвърли по вишегласие.

Чете са едно предложение подписано отъ 12 души относительно до състава на централното управление, което гласи:

„У насъ ще бждтъ:

Князь.

Министри.

Министерский съвѣтъ,

Обикновенно и Велико Народни Събрания, избрани отъ народа по избирателния законъ, който ще се състави послѣ, а до тогава по временнитѣ правила за изборитѣ на окружитѣ сждебни съвѣти.“

Г. Цанковъ предлага това да се вмѣсти преди XIII глава.

Г. Поменовъ желае, щото той предметъ да са обмисли по добрѣ, за да не би да са каже, че легкомысленно са постжива съ такива важни въпроси и предложи разглежданието му да стане утрѣ.

Г. Славейковъ поддържа мнѣнието ма г. Поменова.

Засѣданието са затвори часа по 4 и половина слѣдъ обѣдъ.

Прѣдсѣдателствующий: **Каравеловъ.**

Упълномоченный Императорскаго Російскаго Коммисара **С. Лукияновъ.**

Секретари: **И. Н. Гюзелевъ, П. Генчевъ.**